Geograful francez Emmanuel de Martonne şi mediul românesc. Elemente de imagologie şi constatări proprii din Basarabia postbelică

Vasile-George URSU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
ursuv.george@gmail.com

Abstract: In the post-World War I period, the Romanian environment was receiving particular attention from the international academic environment, in particular, because of the political and diplomatic questions that begin to be formulated worldwide, among which the most important question was the way how the new frontiers of the Romanian state should be drawn. In the context of these questions, perhaps the most "illustrious connoisseur" of the Romanian environment, in the person of the French geographer Emmanuel de Martonne, will undertake a series of documentary journeys in the Romanian environment for the Paris-Versailles Peace Conference. His reports, as Secretary of the Romanian Affairs Committee, grounded political and diplomatic decisions in the case of Romania, and the concept of "Great Romania", that was created after the war, bears his mark. Following his voyage to Bessarabia, a report was published that included his personal findings in the region. They give us a true image of the Bessarabian environment, describing elements regarding the population of the region, elements of infrastructure and, most importantly, elements regarding the ethnic perceptions of the population.
Keywords: *World War I, new frontiers, Great Romania, Paris-Versailles Peace Conference.*

La aproape 100 de ani de la finalul Primului Război Mondial, constatăm, cu neplăcere, că în negura timpului s-au pierdut o serie importantă de personalităţi ce au jucat roluri importante în întregul context de după finalul marii conflagraţii. Pentru această situaţie, analizând modul în care s-a desfăşurat istoria ultimului secol, constatăm că a fost nevoie de multiple vicisitudini de ordin politic, geopolitic şi militar, ce au privat regiunea noastră de desfăşurarea firească a vieţii interne pe multiple paliere. Un astfel de caz este cel al geograful francez Emmanuel de Martonne (1873-1955), unul dintre cei mai importanţi prieteni ai statului român, a cărui voce academică s-a resimţit puternic, la nivel internaţional, în momentul în care se pune în discuţie, în forurile Conferinţei de Pace de după Primul Război Mondial, configurarea frontierelor româneşti. În acest context, E. de Martonne va întocmi rapoartele de documentare din spatele procesului politico-diplomatic, iar pentru o reliefare cât mai aproape de adevăr a etnografiei locale, în cazul Basarabiei, la propunerea forurilor interne ale conferinţei, va întreprinde o călătorie de documentare în regiune. Rândurile următoare încearcă să refacă anumite elemente centrale, constatate de acesta în Basarabia acum aproape 100 de ani.

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

În cazul inedit al Basarabiei, geograful francez era cel ce considera acest spaţiu ca fiind „recipientul de fierbere a multor istorii”[1] [Ţurcanu, 2011: 14], şi, astfel, în contextul creat de mişcările internaţionale de recunoaştere a unirii a avut, poate, cea mai hotărâtoare influenţă contribuind, prin studiile şi opiniile sale avizate, la trasarea hotarelor României în această regiune geografică. Analizele actuale ale arealului basarabean, ce privesc perioada anterioară Primului Război Mondial, cât şi perioadele de după acesta, nu pot fi realizate fără a se lua în considerare imensa bogăţie culturală şi ştiinţifică oferită de studiile geografului francez. Evaluările, cu certă valoare pluridisciplinară, cu privire la regiunea basarabeană, asupra cărora ne vom referi şi pe care le vom analiza în continuare, ne oferă, printre altele şi un tablou imagologic al regiunii, perspectivele de integrare ale regiunii în cadrului statului român, cât şi valenţe aleunui iredentismului ruso-sovietic [J. R. Cash, 2014: 165].

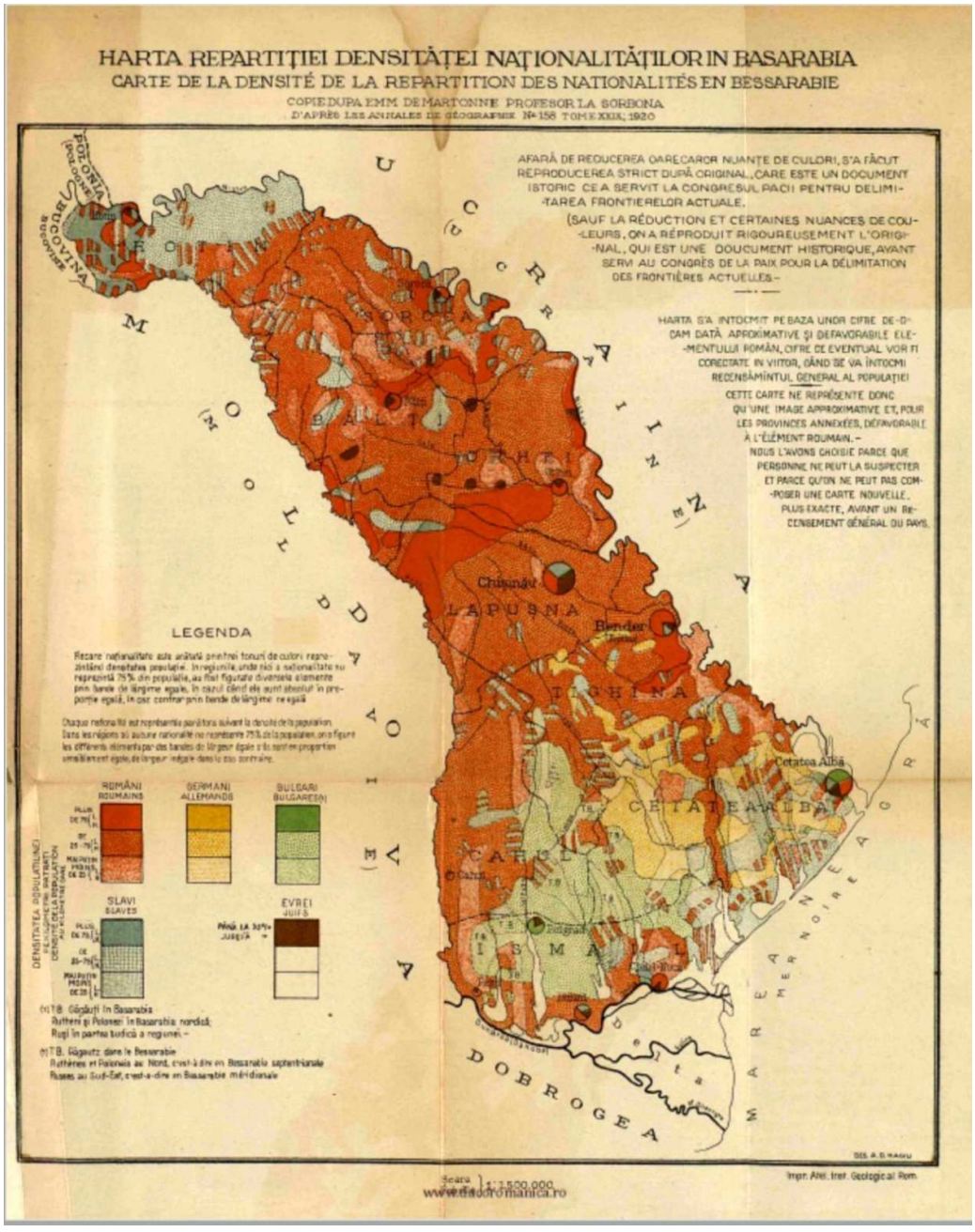
Aşa cum aminteam anterior, în contextul zbuciumat de după finalul conflagraţiei mondiale, geograful francez „a efectuat o deplasare în Basarabia, la indicaţia înaltului for, în scop de clarificare a hotarelor geografice şi caracterului etnic al provinciei”, iar „contribuţia sa a fost înalt apreciată de către delegaţii conferinţei” [Suveică, 2010: 80]. Această „vizită” de documentare va fi realizată în numele conferinţei, însă, principalii promotori şi beneficiari ai ideilor enunţate de geograful francez au fost delegaţii francezi, iar între aceştia, Georges Clemenceau (1841-1929) prim-ministrul francez în perioada conferinţei şi André Tardieu (1876-1945) politicianul francez responsabil cu activitatea de trasare a frontierelor şi ce supraveghea colaborarea dintre statele implicate în negocieri, în calităţile deţinute de aceştia de lideri ai reprezentanţilor la conferinţă, au beneficiat de cele mai importante puncte de vedere ale savantului. Acestă consiliere a dus, ulterior, la un rol crucial al geografului francez în procesul de integrare a Basarabiei în România Mare şi a avut rolul unei pledoarii pentru caracterul românesc al regiunii [Parmentier, 2012: 81].

În urma călătoriei întreprinse în Basarabia, geograful francez va edita, în anul 1919, la Paris, studiile *La Bessarabie* şi *Choses vues en Bessarabie*, lucrări editate în limba franceză şi în limba engleză, cu scopul de a transmite, unui număr cât mai mare de persoane, constatările personale din regiune. Modul în care acesta tratează subiectul Basarabiei, asemeni unui subiect incitant, face studiile acestuia să fie incluse în cadrul mai amplu al literaturii istorice internaţionale. Aceste lucrări ale geograful francez parcurg treptele importante din istoria Basarabiei, pornind de la Războiul dintre Rusia şi Imperiul Otoman şi mergând până la Congresul de Pace la Bucureşti, elemente istorice ce au constituit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a celui următor fundamentele istoriei Basarabiei [Burac, 2010: 198].

Pentru a înţelege întregul context, trebuie să realizăm unele rememorări cu privire la spaţiul basarabean, anterior primului război mondial şi situaţia în care se găsea acesta în anul 1918. Pentru început, trebuie să analizăm raptul teritorial săvârşit de Rusia Ţaristă la data de 16 mai 1812, când teritoriul Basarabiei este rupt din trupul Moldovei şi este separat de provincia moldovenească românească. Situaţia nefastă în care ajunge acest teritoriu nu fusese doleanţa populaţiei, iar majoritatea populaţiei blama situaţia în care îşi ducea traiul zilnic.

[1] În original, această expresie a fost enunţată în limba engleză: “*the melting-pot of many histories”* [*Apud.* F. Braudel, *Mediteranean and the Mediteranean world in the age of Philip II*, vol. I, Berkeley/Los Angeles, 1995, p. 231].

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

Un alt element, extrem de important în această perioadă este cel al efectelor avute de politicile de rusificare aplicate atunci şi care sunt vizibile până în zilele noastre, iar în anul 1912, istoricul rus Laşkov susţinea că: „Cea mai veche populaţie a Basarabiei este cea moldovenească; potrivit datelor oficiale, ea reprezintă 48%, dar în realitate 70% din totalul populaţiei”. [Sava, 2012: 284]. Totuşi, în acest mediu extrem de controlat de către autorităţile ruseşti, a existat un mănunchi de personalităţi din acest spaţiu ce au avut un discurs

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

argumentat şi articulat cu privire la adevărul istoric, în vreme ce o mare parte a boierimii a trecut încet şi sigur sub influenţa culturii ruse. Printre personalităţile ce au militat pentru unirea cu România şi anularea nedreptăţii făcute în anul 1812 s-au numărat: I. Inculeţ, Z. Arbore, C. Stere, Pan Halippa, Paul Gore, I. G. Pelivan ş.a., însă, marele inconvenient pentru aceştia era reprezentat de lipsa posibilităţilor de propagare a ideilor emanate, fapt ce a dus factorii de decizie europeni într-un impas politic şi geostrategic. Referitor la acest aspect, istoricul basarabean Nicolae Enciu, citând pe istoricul N. Iorga care reitera: „Noi am avut, de la 1914 la 1916, doi ani în care trebuia să pregătim două lucruri: muniţii materiale şi muniţii morale, şi n-am avut nici unele, nici altele" [Enciu, 2007: 114]. Aşadar, după această perioadă, de peste 4 ani, în care statul român a avut răgaz pentru a realiza o muncă de documentare, în preajma Conferinţei de Pace de la Paris, statul român se găsea în posesia unui număr infim de argumente academice. Modul în care Basarabia a devenit parte a României Mari este destul de întortocheat şi plin motivaţii de ordin istoric, geografic, cât şi memorialistic, ce au fost realizate de un număr restrâns de personalităţi din cele două provincii româneşti, ajutaţi de unii academicieni străini. În acest spectru, pot fi incluşi şi unii dintre conducătorii ruşi ai regiunii sau cei ce au vizitat regiunea în perioada 1812-1918 şi au făcut constatări de ordin demografic, etnografic ce sunt de certă valoare.

Analizând structura etnică a populaţiei din zona Basarabiei, constatăm că aceasta era destul de ambiguă, iar rezultatele sunt dintre cele mai discutabile. Dacă putem lua drept valide rezultatele Recensământului din 1897, realizat pe baza apartenenţei lingvistice şi nu pe baza aparteneţei etnice, aflăm că Basarabia avea 1.935.412 locuitori, iar moldovenii reprezentau 47, 58% din această cifră. Concentraţi în special în zonele rurale, aceştia erau slab integraţi în viaţa socială şi deşi se încercase multiple faze de rusificare, acestea erau concentrate, în special, pe zonele urbane, iar în restul teritoriilor, singurul rezultat vizibil era imixtiunea etnică între diverse populaţii, context în care „satele moldoveneşti îşi păstrează specificul naţional pe tot parcursul secolului al XIX-lea" [Sava, 2012: 180].

Mărturie importantă despre basarabeni ce datează din perioada de după Marea Unire şi care aparţine lui E. de Martonne, cel ce a vizitat Basarabia în anul 1919, „venind pe teren, făcând investigaţiile necesare, în raportul său pentru Alianţă a arătat în mod imparţial" [Damaschin, 2014: 2] elementele fundamentale şi de interes din regiune. În urma acestei vizite, el a apreciat că provincia

> „este locuită de o populaţie pestriţă, unde mariajele interetnice trebuie să fie des întâlnite, iar noţiunea de rasă (naţionalitate) are un termen nedesluşit", de vreme ce o persoană care se declară drept găgăuz se aseamănă mai mult cu un malorus, un bulgar – cu un român din Muntenia, iar un rus declarat nu era altceva decât o persoană a cărui tată era moldovean şi mama sa – bulgăroaică" [Sava, 2010: 9-10; Sava, 2008: 180; Sava, 2008: 314-315; Sava, 2012: 180; Caşu, 2000: 123].

O altă consemnare, analizează aspectul etnic din punctul de vedere al cercetătorului obişnuit cu mediul românesc, în cadrul căruia concluziona: „totul indică o ţară locuită de secole şi această ţară este pur românească", iar în continuare afirma:

> „îndată ce am intrat în Basarabia, am regăsit bogatele costume femeieşti româneşti şi câţiva bătrâni cu barba căruntă, purtând cojoc şi căciulă. Aceşti oameni buni au statura înaltă, trăsături regulate, aerul deschis şi sincer al ţăranului din dealurile subcarpatice. Cu toţii se numesc, în mod invariabil, moldoveni" [Sava, 2012: 180].

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

În aceeaşi perioadă, elementele etnice ale Basarabiei potrivit lui E. de Martonne, indicau „în proporţii de 70-73% de români, care sunt bucuroşi că au scăpat de jugul rusesc" [Damaschin, 2014: 2].

Minoritatea germanilor din România reprezenta singura comunitate prezentă, în diverse proporţii, în toate regiunile istorice româneşti, iar după Marea Unire aceasta reprezenta puţin peste 4% din totalul populaţiei noului stat. În acest context, această minoritate a beneficiat, de o analiză succintă din partea expertului şi raportorului francez, iar în viziunea acestuia cu privire la minoritatea germanilor din Basarabia, prezenţi, în general, în Sudul Basarabiei, în viitorul judeţ Cetatea-Albă, cu principala localitate Tarutino, acesta constata că organizarea acestora era una izolată, axându-se, în general, pe comunităţi rurale, comunităţi ce, în primii ani de după Marea Unire, manifestau o simpatie faţă de noul regim naţional românesc, în special datorită situaţiei, în care aceştia s-au regăsit, după lansarea Primului Război Mondial, atunci când, această comunitate „deveniseră obiectul a numeroase şicane din partea guvernului rus" [Alexandru-Murad Mironov, 2014: 35].

Totalitatea constatărilor lui E. de Martonne vor fi preluate şi de alţi membri ai universităţilor europene, iar studiile acestuia vor reprezenta punctul de pornire pentru orice analiză serioasă a regiunii. Astfel, referindu-se la trasarea graniţelor actualei Republicii Moldova, Alphonse Muzet, cunoscut istoric francez, care luase cunoştinţă de lucrările lui Emmanuel de Martonne, aprecia ca fiind un veritabil plebiscit, ceea ce a avut loc în noiembrie 1919. Continuând constatarea, acesta menţiona plebiscitul ca un element ce

> „a oferit toate garanţiile de sinceritate. Alegerile au purtat caracterul unei sărbători triumfale şi graţie eforturilor neromânilor Basarabia a manifestat dorinţa sa fermă de a se uni cu Regatul Român. O comisie internaţională a constatat de altfel că alegerile au fost efectuate în Basarabia într-un spirit larg al toleranţei şi libertăţilor"[2].

Istoricul bucovinean Ion I. Nistor[3], în lucrarea acestuia *Istoria Românilor*, volumul al II-lea, în capitolul intitulat *Basarabia în timpul războiului mondial (1914-1918),* îl menţionează pe De Martonne, cel care, în cadrul vizitelor de studiu în Basarabia, află detalii cu privire la situaţia românilor basarabeni sub regimul politic rusesc. Astfel, aflăm din consemnările acestuia despre situaţia specială a unui ţăran din judeţul Soroca, judeţ prin care, după Tratatul de Pace de la Brest-Litowsk, soldaţii ruşi se retrăgeau în bande prin Basarabia. Momentul retragerii acestora era însoţit de violarea domiciliilor locuitorilor paşnici, cerând mâncare şi băutură şi ridicând, de asemenea, tot ce le plăceau din case. Consemnarea continuă astfel: „la scurt timp după aceea, însă, ei se întorceau în sat, continuând a bea şi a

[2] Din această comisie a făcut parte însuşi E. de Martonne şi în interesul acesteia a fost trimis în Basarabia, unde la indicaţia înaltului for decizional şi „...în scop de clarificare a hotarelor geografice şi caracterului etnic al provinciei..." a realizat multiple studii referitoare la limba şi elementele etnografice ale provinciei. Întreaga sa contribuţie a fost înalt apreciată de către delegaţii conferinţei şi a avut un factor hotărâtor în trasarea graniţelor. [Suveică, 2010: 80].

[3] Ion I. Nistor (1876-1962). Istoric şi militant unionist bucovinean, membru al comitetului de organizare a Adunării Naţionale de la Cernăuţi care a hotărât unirea cu România, în cadrul căruia a redactat Actul Unirii. Profesor la Universităţile din Viena şi Cernăuţi, rector al Universităţii din Cernăuţi, profesor universitar la Bucureşti, membru al Academiei Române (1911), director al Bibliotecii Academiei Române, fruntaş al Partidului Naţional Liberal, fost ministru de stat, reprezentând Bucovina, apoi, succesiv, ministru al Lucrărilor Publice, al Muncii şi, în final, al Cultelor şi Artelor. Arestat la 5/6 mai 1950, a fost internat la Sighet timp de 24 luni, încadrat ulterior în Decizia M.A.I. nr.334/1951; pedeapsă majorată cu 60 luni, prin Decizia M.A.I. nr. 559/1953. Eliberat la 5 iulie 1955. (*Fişă matricolă penală Ion Nistor* http://www.memorialsighet.ro accesat: 04.III.2015).

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

ameninţa pe ţărani. A doua zi ei manifestau apucături şi mai rele, cu furturi şi incendii. Fratele şi cumnata mea au fost uciși." [Nistor, 2003: 401], menţionează ţăranul, citat de către geograful francez.

De asemenea, în spaţiul basarabean, geograful francez interacţionează cu mai mulţi membri din mediul intelectual basarabean. O legătură specială o va stabili cu Ioan Pelivan[4], unul dintre liderii mişcării pentru unirea Basarabiei cu Regatul României, iar când Pelivan va ajunge la Paris, în preajma Conferinţei de Pace, ca reprezentant al basarabenilor pro-români din Basarabia, De Martonne îl va ajuta să publice studiile şi anumite materiale relevante cu privire la situaţia din acest spaţiu. În acest sens, Pelivan va tipări broşuri separate, în limbile franceză şi engleză, într-un tiraj de câte o mie de exemplare, ce vor fi prezentate, ulterior, sub formă de articole apărute în ziarele "L'oeuvre" şi "Journal de Débats" conduse sau cu care avea legături editoriale E. de Martonne, cel ce primise denumirea de „savantul care cunoştea cel mai bine atât în România, cât şi în străinătate pământul românesc". În aceeaşi perioadă, tot la sugestia lui Emmanuel de Martonne, „reprezentantul Franţei în Comisia teritorială a Conferinţei de Pace şi expertul guvernului francez privitor la teritoriile ce urmau să fie recunoscute României", şi pentru ca membrii Conferinţei de Pace, să înţeleagă mai bine, componenţa etnică a Basarabiei, s-a decis trimiterea unei delegaţii formată din reprezentanţii diferitelor categorii de populaţie[5]. Membrii delegaţiei ce reprezentau populaţia Basarabiei vor înainta în faţa membrilor Conferinţei de Pace de la Paris un memoriu intitulat "*La question de la Bessarabie*" [Enciu, 2007: 114]. După finalizarea tratativelor şi recunoaşterea unirii, în calitatea sa de participant la tumultoasele evenimente de la Paris, Ioan Pelivan, atunci când v-a consemnat întreaga desfăşurare a evenimentelor, va reliefa desfăşurarea *Şedinţei Conferinţei din 2 iulie 1919,* în cadrul căreia unui dintre *Prietenii noştri*, în persoana lui De Martonne a fost „*deosebit de binevoitor*" cu cauza românească [Constantin, Negrei, Negru, 2012: 397]. Un alt moment în care Ioan Pelivan îl va aminti pe De Martonne a fost cel în care s-au sărbătorit 20 de ani de la unirea Basarabiei cu România, în data de 27 martie 1938. În cadrul discursului intitulat *Basarabia de sub obladuirea rusească*, acesta va aduce un *Prinos de recunoştinţă* lui E. de Martonne, care

> „în calitatea lui de expert al Conferinţei de Pace de la Paris, când a fost trimis în Basarabia să examineze situaţia din punct de vedere etnic, a ştiut să rămână pe deplin

[4] Pe numele său complet Ioan Gheorghe Pelivan, s-a născut pe data de 1 aprilie 1876, în satul Răzeni, Judeţul Lăpuşna şi a murit pe data de 25 ianuarie 1954, în închisoarea comunistă din Sighetul Marmaţiei. A fost un militant de vază al mişcării de eliberare naţională din Basarabia, om politic, publicist, apărător şi promotor al limbii române, animator al vieţii culturale. Datorită eforturilor întreprinse de către acesta în anul 1918, Judeţul Bălţi este primul care se va pronunţa pentru Unirea Basarabiei cu România. Drept răspuns pentru întregul efort depus în preajma Conferinţei de Pace, acesta va fi reţinut imediat după instaurarea dictaturii comuniste în România şi îşi va găsi sfârşitul sub vicisitudinile acesteia. Mai multe informaţii despre activitatea întreprinsă de către Ion Pelivan în lucrările: [Constantin, Negrei, Negru, 2010] [Constantin, Negrei, Negru, 2012].

[5] Delegaţia basarabeană s-a deplasat la Paris la începutul lunii august 1919 şi a fost formată din: „*moşu* Ion Codreanu, ţăran din satul Ştefăneşti din judeţul Soroca, din partea congresului ţărănesc panbasarabean, poetul Sergiu Cujbă, reprezentant al cooperativelor şi cercurilor intelectuale basarabene, şi studentul Gheorghe Năstasă, delegat al studenţimii basarabene. Aceşti mesageri ai Basarabiei au stat la Paris vreo 4-5 săptămâni, s-au întâlnit cu diplomaţi francezi, italieni şi englezi, prezentându-le fiecăruia câte un memoriu în chestiunea Basarabiei, au vizitat redacţiile marilor cotidiene franceze." [Constantin, Negrei, Negru, 2010: 153-154]. „Membrii delegaţiei declarau redactorului de la „Sfatul Ţării" că astăzi „nimeni nu mai crede basmele ruşilor cum că în Basarabia ar fi 47 la sută moldoveni. A căzut şi argumentul adus de ruşi, cum că moldovenii după limbă sunt români şi după suflet ruşi, ca alsacii-loreni, care sunt după limbă nemţi şi după suflet francezi. Caracterul etnic românesc a fost constatat de autorităţi ştiinţifice, ca de Martonne". [Constantin, Negrei, Negru, 2011: 155].

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

obiectiv şi a prezentat Conferinţei referatul cel mai favorabil cauzei noastre" [Constantin, Negrei, Negru, 2012: 614].

O altă mărturie cu privire la activitatea întreprinsă de Martonne în Basarabia, este cea a lui Paul Gore[6], intelectual basarabean, unul din reprezentanţii cei mai însemnaţi ai oamenilor de cultură ai Basarabiei, implicat în viaţa politică şi scriitor-istoric. Acesta consemnează în memoriile acestuia, cum l-a ajutat pe Martonne, şi pe alţi ofiţeri străini, să înţeleagă „istoria şi etnografia Basarabiei", punându-le la dispoziţie „cărţi, documente, hărţi geografice şi altele, privitoare la drepturile indiscutabile ale României asupra Basarabiei, ascultând cu cel mai mare interes şi cu o atenţie neobişnuită, pentru mine, toate deslușirile necesare" [Bezviconi, 1943: 230]. Informaţia va fi reluată, într-o altă formă, de către Pavel Gore, şi anume într-o scrisoare adresată Ministrului de Externe, domnul I. Mitilineu, la trecerea a 9 ani de când „Basarabia a revenit iarăşi sub stăpânirea naţională românească". Personalitatea basarabeană consemnează, cu privire la acest aspect: „eu personal am făcut ce era în putinţa mea ca să arăt acestor străini starea reală şi adevărată a lucrurilor în ce priveşte istoria şi etnografic Basarabiei" [Bezviconi, 1938: 24-25]. Între cei pe care basarabeanul îi menţionează ca beneficiind de ajutorul său în Basarabia, pe lângă cei menţionaţi anterior, se mai numără reprezentanţii Americii: Vopizne şi Hintley, iar cu privire la E. de Martonne, aflăm că acesta a sosit în Basarabia în anul 1918. Întreaga activitate desfăsurată de Pavel Gore, în scopul de a reliefa adevărul despre spaţiul Basarabiei, este caracterizată de acesta, ca fiind „aşa de modestă, pe care, vă asigur, nu o socotesc deloc *apostolică* cum e de obiceiu la noi, ci numai o simplă datorie a unui român". În cadrul acestor acţiuni, basarabeanul a întâlnit şi multe limitări, ce au făcut ca acţiunile să aibă caracter restrâns, întrucât, neavând mai multe posibilităţi, şi „nefiind politician", nu a putut să ia asupra sa „iniţiativa relaţiunilor cu persoanele străine, care vin pe la noi" [Bezviconi, 1938: 25].

O altă mărturie cu privire la E. de Martonne în Basarabia ne este oferită de intelectualul român G. Munteanu-Murgoci, specialist în geografia României şi unul dintre cei ce au fost formaţi parţial academic de E. de Martonne. Acest episod este amintit în memoriile lui N. Dunăreanu, ca fiind unul dintre cei ce au ajutat în munca de informare a spectrului internaţional cu privire la mediul românesc basarabean, iar legătura dintre cei doi, în acest context a fost următoarea: geograful G. Munteanu-Murgoci, „...cu De Martonne la Paris, în comisiunea de studii a populaţiei Basarabiei, alături de alţi învăţaţi şi oamenii politici, el a contribuit în mare parte la recunoaşterea acestei provincii de comisiunea păcei..." [Dunăreanu, 1928: 209], ca parte componentă şi de drept a României Mari.

Prin ochii savantului francez, transpuse în scrierile sale cu privire la Basarabia, aflăm elemente importante cu privire la aspecte geografice din regiunea de la est de Prut. Astfel, referindu-se la drumurile din zona Basarabiei, în constatările din cadrul aceleiaşi vizite în Basarabia, geograful francez constata că acestea ar fi impracticabile în lunile de iarnă, întrucât terenul este noroios şi aproape impracticabil. Elementul economic, extrem de vizibil în zonă, nu trece neobservat de savantul francez, acesta constatând că după unirea cu România, teritoriul Basarabiei rămâne la fel de sărac cum a fost şi în perioada rusească. Atunci când a trecut Prutul, întorcându-se la Bucureşti, geograful francez constată o discrepanţă uriaşă între

[6] Paul sau Pavel Gore s-a născut pe data de 27 iulie 1875, în oraşul Chişinău şi a murit la data de 8 decembrie 1927 în aceeaşi localitate. Devine membru de onoare al Academiei Române din anul 1919 şi a fost preşedinte al Partidului Naţional Moldovenesc. „Om foarte cult, poseda o vastă bibliotecă şi cunoştea amănunţit istoria Basarabiei". A fost primul şi ultimul cavaler al Basarabiei şi unicul heraldist al întregii Românii de după primul război mondial. [Bezviconi, 1943: 229-230]. Informaţii sunt confirmate în lucrarea: [Bezviconi, 1938: 24-25].

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

cele două teritorii, având senzaţia în România că s-a reîntors într-o ţară civilizată, comparând ceea ce părăsise cu o ţară a copilăriei sale involuată din multe puncte de vedere. Analizând aspecte de ordin agricol şi teritorial, cumulate cu cele de ordin economic, acesta constata că, deşi e o ţară săracă, acest teritoriu are o natură generoasă şi variată, coline şi văi fertile, grâu de calitate superioară, livezi, câmpuri de porumb, sfeclă şi floarea soarelui, iar toate acestea îl fac pe E. de Martonne să concluzioneze că Basarabia este o „provincie bogată, cu un preţ inestimabil pentru România" [Bruhman, 2012: 16-19]. Din punct de vedere al aspectului regional, savantul francez, a fost „uimit de asemănarea regiunii de la nordul Chişinăului, pe care a vizitat-o, cu zonele colinare din Moldova sau Muntenia", constatând „aceleaşi linii ale peisajului, aceleaşi sate" [Scurtu, 2011: f.p.].

Un episod inedit din Basarabia, relatat de istoricul basarabean Anatol Măcriş a fost reprezentat de stabilirea dominaţiei etniei „româneşti în Basarabia, cercetând numele scrise pe pietrele de mormânt din cimitirele satelor şi oraşelor" [Măcriş, 2009: 117]. Mai multe detalii, cu privire la acest episod, le oferă istoricul Nicolae N. Popp. Acesta menţionează că în 1920 când E. de Martonne a vizitat Basarabia, ajuns într-un stat cu populaţie mixtă româno-rusă,

> „s-a adresa unui moşneag întrebându-l care sînt mai vechi în sat, moldoveni sau ruşi; unchiaşul a răspuns: Decît să ne întrebaţi pe noi, mergeţi mai bine în cimitirul satului. Acolo sînt crucile morţilor. Pe ele stă scris adevărul şi citind veţi vedea cine este mai vechi în sat şi pe tot pămîntul nostru moldovenesc" [Popp, 1996: 211].

Momentele din istoria Basarabiei, în care De Martonne este menţionat sunt extrem de ample şi de diverse, însă, întrucât spaţiul este limitat, în această lucrare vom menţiona doar unul dintre acestea. Acesta s-a desfăşurat, în anul 1926, pe data de 8 noiembrie, atunci când a avut loc inaugurarea Facultăţii de Teologie din Chişinău, iar E. de Martonne este menţionat ca fiind omul „căruia Basarabia trebuie să îi poarte un cult de recunoştiinţă – căci a convins Europa de românitatea Basarabiei". În continuarea manifestaţiilor legate de această ocazie, în discursul ministrului educaţiei, I. Petrovici acesta din urmă va pomeni o dicuţie personală avută cu savantul francez, în cadrul căreia, geograful francez consemna faptul că Basarabia „dintre toate provinciile e aceia în care românismul a făcut progresele cele mai repezi şi mai mari", având credinţa că „sufletul moldoveanului basarabean a ieşit întreg din grelele încercări la care a fost supus timp de mai bine de o sută de ani". Aceeaşi mare personalitate va compara Basarabia, cu o Evanghelie ce se găseşte la Mânăstirea Putna, scrisă „pe pergament trainic (...) cu o substanţă aşa de bună, încât cu toate că a stat într-o fântână cu apă mai mulţi ani, a fost scoasă totuşi intactă şi nealterată", fiind în situaţia de a fi „stat 100 de ani într-o mlaştină şi a ieşit nevătămată" [Petrovici, 1927: 108].

Un element foarte important din istoria Basarabiei, este evoluţia fenomenului de rusificare din teritoriul Basarabiei, asupra căruia am făcut scurte consemnări, în rândurile anterioare. Din dorinţa de a le continua, vom analiza constatările istoricul ardelean Onisifor Ghibu, ce a avut o aplecare specială pentru cauza basarabeană, menţionează în lucrarea intitulată *De la Basarabia rusească la Basarabia românească,* o scurtă analiză a acest fenomen folosind argumentele lui De Martonne[7] şi anumite constatări proprii. Astfel, fenomenul de rusificare a fost înfăptuit prin multiple modalităţi, fie că vorbim de colonizare, de interzicerea limbii române la nivel educaţional şi administrativ. Totuşi, Basarabia a rămas

[7] Legătura dintre cei doi universitari, în perioada interbelică a fost una extrem de viguroasă, universitarul francez fiind menţionat în memoriile şi corespondenţa istoricului şi lingvistului român. A se vedea în acest sens: [Stănişor, Ţaţa, 2007: 34].

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

prin simţire şi limbă, majoritar românească. Acest fenomen de asimilare şi rusificare, putea căpăta finalitate, cum a avut în alte părţi ale Imperiului Ţarist, însă De Martonne se îndoieşte de o eventuală evoluţie în această direcţie a rusificării, neputându-se

> „realiza o asimilare completă (întrucât) Basarabia, ţară de limbă românească (nu), ar fi fost destinată să devie o ţară de suflet rusesc, cum a devenit Alsacia dintr-o ţară de limbă germanică, o ţară franceză. Franţa s-a purtat altfel în Alsacia: ea n-a ţinut poporul în ignoranţă, ci i-a dat cu mână largă toate libertăţile" [Ghibu, 1996: 297-298].

Basarabia, în acest climat politic, a profitat de dreptul popoarelor la autodeterminare, enunţat până şi în sloganurile Revoluţiei Bolşevice din anul 1917. Tot referitor la procesul de rusificare, demn de menţionat este modul în care se privesc ţăranii basarabeni în epocă. Dacă clasa nobililor basarabeni, denumită şi „mica elită urbană"[8] fusese aproape integral rusificată, marea parte a populaţiei reprezentată de ţărănime deţinea caracteristicile unei clase sociale „neşcolarizată şi inertă", auto-denumindu-se ca fiind „moldoveni". În tot acest timp, naţionaliştii români îi priveau pe ţăranii moldoveni ca fiind needucaţi, însă imediat după unire inocularea sentimentelor naţionale româneşti s-a dovedi un proces anevoios [Livezeanu, 1995: 93] mai anevoios decât s-ar fi gândit aceştia.

Fenomenul plebiscitar basarabean a fost, de asemenea, contestat fiind solicitat un nou plebiscit, asta deşi voinţa basarabenilor a fost exprimată de patru ori, în anul 1917, în datele de 21 şi 2 octombrie, cât şi la 6 decembrie 1917, iar în anul 1918 pe 24 ianuarie şi la 27 martie (9 aprilie). Deşi, anterior, am mai consemnat anumite elemente cu privire la acesta continuăm cele menţionate consemnând că ruşii solicitau un nou plebiscit, însă întrebarea cea mai normală, în această situaţie, este, dacă în anul 1812, basarabenii au fost întrebaţi dacă vor să fie parte a Imperiului Ţarist? Astfel, care dintre grupurile etnice prezente în Basarabia anilor 1918-1920, ar trebui să decidă soarta acestei provincii? În acest context, intervine o nouă discuţie, care anume dintre grupurile etnice ar fi în legitimitate să decidă soarta provinciei, între cei mai vechi locuitori ai provinciei, moldovenii şi ruşii sau ucrainenii care au colonizat provincia în perioada de după 1812. Referitor la acest element de Martonne, constata:

> „În Basarabia, populare stepei, în loc să se facă încetul cu încetul, prin descălecarea românilor din munţi şi coline, a fost întreprinsă de guvernul rus ca o colonizare oficială. Au fost aşezaţi germani din Polonia şi din Rusia, bulgari aduşi din câmpiile balcanice şi chiar ucraineni. Sudul Basarabiei a devenit astfel cel mai curios mozaic de rase. În special, au fost favorizaţi germanii. Li s-au dat, scutite de impozite, cote de câte 20-50 de hectare... Un alt element introdus de asemenea de către ruşi au fost evreii. Ei locuiesc în oraşe, unde formează adeseori majoritatea populaţiei, ca de exemplu la Chişinău, Orhei, Bălţi ş.a." [Ghibu, 1996: 298].

Episodul petrecut de E. de Martonne în Basarabia a devenit element de roman, fiind inserat de către romanciera Ileana Vulpescu în romanul „*Carnetul din Port-Hart*". Autoarea consemnează în lucrarea enunţată mai sus următoarele:

[8] Elita moldovenească ce lucrase sub sistemul rusesc *zemstva* face ca toate menţionările din zona Basarabiei în perioada 1917-1920 să o menţioneze ca fiind profund rusificată şi recalcitrantă. Dacă această situaţie poate fi considerată normală pentru etnicii ruşi, mulţi dintre cei cu sorginte românească(moldovenească) refuzau să utilizeze limba română şi nu recunosc cunoaşterea limbii materne [Livezeanu, 1995: 93].

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

> „În privinţa unirii Basarabiei cu Ţara noastră, chestiunea e foarte încurcată. Mai întâi, pentru că aliaţii nu recunosc Guvernul Sovietelor. Cicerin, Comisarul însărcinat cu Afacerile din Afară, nu recunoaşte Unirea Basarabiei. Vechea gardă ţaristă face la Paris propagandă în aceeaşi direcţie: la 1812, Ruşii nu le-au luat Românilor Basarabia, ei au dezrobit-o de Turci. Francejii ţin cu noi, mai ales după ce profesorul Martonne, de la Sorbona, a fost în Basarabia şi a constatat etnografic precum că este românească" [Vulpescu, 1998: 267].

Basarabia, va concluziona de Martonne, după vizitarea acestui spaţiu, nu poate urma decât „calea firească şi naturală de reintegrare în unitatea românească", orice altă cale trebuie obligatoriu să fie respinsă, iar încercările de revenire forţată la vechiul regim al Rusiei ţariste (ulterior, bolşevice), nu ar putea decât să ducă la grave şi profunde tulburări sociale interne. Aceste elemente au fost luate în calcul de către Imperiul Britanic, Franţa, Italia şi Japonia, prin Tratatul de la Paris din 20 octombrie 1920, tratat bazat pe un studiu multidisciplinar, ce a concluzinat că unirea cu România este „pe deplin justificată din punctele de vedere geografic, etnografic, istoric şi economic" [Enciu, 2007: 115].

Redescoperirea influenţei avute de geograful E. de Martonne asupra spaţiului românesc reprezintă o linie importantă a istoriei Primului Război Mondial, iar elementele constatate de acesta ne ajută, în zilele noastre, să înţelegem o parte importantă din istoria acestui eveniment. Rolul jucat de acesta în procesul de trasare a frontierelor româneşti ne îndeamnă, direct şi indirect, să îi purtăm un cult de recunoştiinţă. Modul în care acestă personalitate a fost trecută în desuetudinea istorică în perioada comunistă se datorează direcţiei Partidului Unic ce nu a discutat, timp de decenii, despre teritoriul Basarabiei. Considerat agent al imperialismului francez, lucrările lui E. de Martonne vor fi interzise direct sau indirect. Interzicerea directă s-a realizat prin cenzura abilă ce interzicea anumite subiecte. Interzicerea indirectă s-a realizat prin perioada de timp trecută în care nu s-a discutat acest subiect. Creşterea interesului pentru acest subiect inedit ne face să credem că vom avea, în perioada următoare, la nivel istoriografic naţional, şi alte descoperiri de aceeaşi importanţă pentru cultura şi mediul istoric naţional.

BIBLIOGRAFIE

Monografii:

Bezviconi, G., 1943. *Profiluri de ieri şi de azi – Articole, Cavalerul Paul Gore*, Editura Librăriei Universitare I. Cărăbaş, 229-230.

Bezviconi, Gh., 1938. *Pavel Gore*, Lucrare apărută cu sprijinul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor – Secţia Chişinău, Chişinău, Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocşi din Basarabia, p. 24-25.

Bruhman, Danièle, 2012. *Exils Bessarabiens – Entre Kichineff et Paris, itinéraires d'une association d'émigrés bessarabiens en France (1925-1939),* Paris, Editura L'Harmattan, p. 16-19.

Caşu, Igor, 2000. *Politica naţională în Moldova Sovietică 1944-1989,* Ediţie revăzută, Chişinău, Editura Cartdidact, p. 123.

Constantin, Ion, Negrei, Ion, Negru, Gheorghe, 2011. *Ioan Pelivan – Părinte al Mişcării Naţionale din Basarabia,* Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, p. 155.

Constantin, Ion, Negrei, Ion, Negru, Gheorghe, 2012. *Ioan Pelivan – Istoric al Mişcării de Eliberare Naţională din Basarabia*, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, p. 614.

Giurgea, Eugeniu N., 1928. *Din trecutul şi prezentul Basarabiei,* Bucureşti, Tipografia Bucovina I. E. Torouţiu, p. 281.

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

Livizeanu, Irina, 1995. *Cultural politics in Greater Romania – Regionalism, nation-building, etnic struggle 1918-1930 (Politica culturală în România Mare – Regionalism, construcţie naţională şi luptă etnică 1918-1930)*, Ithaca and London, Cornell University Press, p. 93.

Măcriş, Anatol, 2009. *Trăind cu gândul a doua oară*, Vol. II – *Trec anii, trece viaţa, dar marile focuri nu se sting*, Bucureşti, Editura Paco, p. 117.

Nistor, Ion I., 2003. *Istoria Românilor*, vol. II, editat de Rotaru Florin, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, p. 401.

Sava, Lucia, 2010. *Viaţa cotidiană în oraşul Chişinău la începutul Secolului al XX-Lea (1900-1918)*, Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM, Monografii VIII, Coordonatorii seriei: Sergiu Musteaţă, Alexandru Popa, Chişinău, Editura Pontos, p. 9-10.

Suveică, Svetlana, 2010. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): Modernizare prin reforme*, Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM, Monografii VII, Serie coordonată de Sergiu Musteaţă, Alexandru Popa, Chişinău, Editura Pontos, p. 80.

Ţurcanu, Ion, 2011. *Descrierea Basarabiei – Teritoriul dintre Prut şi Nistru în evoluţie istorică (din primele secole ale mileniului II pînă la sfîrşitul secolului al X X-lea*, Ediţia I, Colecţia „Cartier Istoric", Chişinău, Editura Cartier, p. 14.

Articole:

Burac, Constantin, 2010. „Un document inedit despre starea Principatului Moldovei la începutul anului 1812", în *Limba Română – Revistă de Ştiinţă şi Cultură*, Anul XX, Nr. 9-10 (183-184) septembrie-octombrie 2010, Chişinău, Publicaţie editată de către Institutul Cultural Român – Filiala Chişinău, f.p.

Cash, Jennifer R., 2014. "What Do Peasants Want? Equality and Differentiation in Post-Socialist Moldova"*,* în *Martor - The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Review,* Nr. 14 (2014) – The Agrarian Question in Southeast Europe, Bucureşti, Editura Martor, 165.

Damaschin, Simion, 2014. „Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă", în *Literatură şi artă*, Joi, 20 martie 2014, Nr. 12 (3577), Chişinău, Editat de Tipografia „Universul", p. 2.

Enciu, N., 2007. „Emmanuel de Martonne şi Basarabia"*,* în Revista *Confluenţe Bibliologice – Revistă de biblioteconomie şi ştiinţele informării a Bibliotecii Ştiinţifice a Universităţii de Stat „Alecu Russo"*, Nr. 1-2 (7-8), Bălţi, 2007, p. 114. Material disponibil la adresa: http://www.libruniv.usarb.md/confbib/articole/2007_1-2/113-115%20conf_1+2-2007.pdf

Ghibu, Onisifor, 1996. „De la Basarabia rusească la Basarabia românească", în *Basarabia Română – Antologie*, ed. îngrijită, note şi comentarii de către Florin Rotaru, Inspectoratul pentru cultură al Municipiului Bucureşti, Volum publicat în cadrul programului „Bucureşti, capitala latinităţii orientale"*,* Bucureşti, Editura Semne, p. 297-298.

Mironov, Alexandru-Murad, 2012. „Basarabia interbelică – Evoluţii Sociale şi Culturale", în *Studii şi Articole de Istorie*, Nr. LXXIX, Bucureşti, Editat sub egida Societăţii de Ştiinţe Istorice din România, p. 35.

Parmentier, Florent, 2012. "France: Unfulfilled Potential as a Major EU Partener of Moldova" în Marcin Kosienkowski, William Schreiber (editori), *Moldova: Arena of International Influences,* Lanham; Boulder; New York; Toronto; Plymouth, Lexington Books, p. 81.

Popp, Nicolae N., 1996. „Românii din Basarabia şi Transnistria", în *Românitatea Transnistriană – Antologie*, Ediţie îngrijită, note şi comentarii de Florin Rotaru, Editat de către Inspectoratul pentru Cultură al Municipiului Bucureşti, în cadrul programului cultural „Bucureşti - Capitala Latinităţii Orientale", Bucureşti, Editura Semne, p. 211.

Sava, L. Sava, 2012. „Impactul politicii ţariste de colonizare a Basarabiei. Componenţa etno-lingvistică a populaţiei Basarabiei conform Recensământului Imperial de la 1897", în Pavel Parasca, Andrei Eşanu, Valentina Eşanu (editori), *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Ţarist: Consecinţele raptului teritorial pentru românii basarabeni*, Materialele Simpozionului Ştiinţific Internaţional, Cahul 12-13 mai 2012, organizat de către Universitatea de Stat „B. P. Haşdeu" din Cahul, Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiinţe a

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)

Moldovei şi Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi, Cahul, Editat la Tipografia Centrografic de către Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu" din Cahul, p. 180.

Sava, L., 2012. „Anexarea Basarabiei: Mentalitate şi Identitate Naţională în Basarabia Ţaristă", în *Tratatul de Pace de la Bucureşti din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, Materialele Conferinţei Internaţionale din Chişinău, 26-28 aprilie 2012, Seria Istorii şi Documente Necunoscute – IDN, Culegere de studii C 3, Coord. seriei Sergiu Musteaţă, Chişinău, Editura Pontos, Tipogr. Centrală, p. 180.

Sava, Lucia, 2008. „Particularităţile mentalităţii regionaliste basarabene în cadrul României reîntregite (1918-1940)", în *Acta Moldaviae Meridionalis – Anularul Muzeului Judeţean „Ştefan cel Mare" Vaslui*, nr. XXVIII-XXIX, anii 2007-2008, Vol. 2, Muzeul Judeţean „Ştefan cel Mare" Vaslui, Vaslui, Editată de Muzeul Judeţean „Ştefan cel Mare", 314-315.

Sava, Lucia, 2008. „Viaţa cotidiană şi mentalităţile în oraşul Chişinău în cadrul României Întregite (1918-1940)", în *New Europe College – **Petre Ţuţea**. Program – Yearbook 2007-2008* (Editor: Irina Vainovski-Mihai), Bucureşti, Editat de către New Europe College, p. 180.

Scurtu, Costin, 2011. „Basarabia de la rapt la Unirea din 1918 – 16 mai 2012: 200 de ani de la anexarea Basarabiei" în *Revista Resurse Culturale* preluat din *Studia varia in Honorem professoris Panait I. Panait octogenarii*, Constanţa, Editura Muzeului Marinei Române, f. p. Material disponibil la adresa: http://www.resurseculturale.ro/site/?q= book/export/html/138.

Stănişor, Ioan, Ţaţa, Mircea, 2007. „Onisifor Ghibu (1883-1972)", în *Revista Transilvania*, nr. 7, Sibiu, p. 34. Material disponibil la adresa: http://digital-library.ulbsibiu.ro/dspace/bitstream/123456789/793/2/Transilvania_Sibiu_7_2003_Onisifor_Ghibu.pdf

Memorialistică:

Dunăreanu, N., 1928. *Nădejdi spulberate – Nuvele, schiţe, amintiri*, Chişinău, Editura Cartea Românească – Tipografia Eparhială „Cartea Românească", p. 209.

Petrovici, I., 1927. *Momente Solemne*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, Tipogr. Ion C. Văcărescu, p. 108.

Beletristică:

Vulpescu, Ileana, 1998. *Carnetul din Port-Hart* (roman), Bucureşti, Editura Tempus, p. 267.

Resurse web:

Fişă matricolă penală Ion Nistor: http://www.memorialsighet

BDD-A28556 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:43 UTC)